

УДК 821.161.2-311.6Кралюк.09:159.923-047.37
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2021-2-18>

**СПОВІДЬ ЯК ПРИЙОМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ
В РОМАНАХ П. КРАЛЮКА («ШЕСТИДНЕВ, АБО КОРОНА ДОМУ
ОСТРОЗЬКИХ», «СИЛЬНІ ТА ОДИНОКІ», «ДАНИЛО ОСТРОЗЬКИЙ:
ОБРАЗ, ГАПТОВАНИЙ БІСЕРОМ» І «СПРАВЖНІЙ МАЗЕПА»)**

Чмир А. В.

аспірант кафедри загального та слов'янського літературознавства

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0001-5662-5788

chmyr_andrew@ukr.net

Ключові слова: *покаяння,
обряд, психологізм,
історичний роман,
постмодерн, проповідь,
релігійне/світське.*

У статті розглянуто зміну розуміння поняття «покаяння» протягом розвитку людства. З'ясовано, що відбувся поступовий відхід сповіді від релігійних догм та «привласнення» цього обряду літературою. Встановлено, що в постмодерну епоху покаяння принципово видозмінюється, втрачаючи сакральний смисл певного віровчення. Наведено погляди психологів на сутність феномену сповіді, розкриття ними інтенцій того, хто кається. Простежено початок залучення українськими письменниками покаяння до історичних текстів (роман у віршах «Маруся Чурай» (1979) Л. Костенко та роман «Я, Богдан» (1983) П. Загребельного).

Звернуто увагу на історичну романістику П. Кралюка («Шестиднев, або Корона дому Острозьких», «Сильні та одинокі», «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» і «Справжній Мазепа»), яка вирізняється таким прийомом психологізму, як сповідь. Розрізняють два типи покаяння (релігійне та світське) та особливості їх проявлення в текстах автора. Визначено, що «Шестиднев» та «Данило Острозький» мають переважно класичний тип сповіді та їхні герої (Василь-Костянтин Острозький і Данило Острозький) звертаються до Бога. Натомість у «Сильних та одиноких» та «Справжньому Мазепі» превалює покаяння героїв (Степана Бандери, Богдана Сташинського й Оксани Вакуленко), яке спрямоване на іншу людину або на себе.

Наголошено на тому, що літературна сповідь може набувати ознак проповіді. У ході аналізу було встановлено, що покаяння виступає важливим авторським прийомом при відтворенні історичного минулого. Зокрема, у «Шестидневі» сповідь відіграє сюжетотвірну роль та допомагає поглибити образ головного героя. З'ясовано, що в історичній романістиці П. Кралюка покаяння слугує для реалізації своєрідних відношень між автором та читачем. Цей обряд суттєво впливає на рецепцію творів письменника. Встановлено, що виникнення певних пограничних ситуацій стимулює героїв вдаватися до сповіді.

**CONFESSION AS A FORM OF PSYCHOLOGICAL IMAGE
IN P. KRALIUK'S NOVELS ("SIX DAYS, OR THE CROWN OF THE OSTROZKY
HOUSE", "STRONG AND LONELY", "DANILO OSTROZKY:
THE IMAGE THAT IS BEATED BY BEADS" AND "TRUE MAZEPA")**

Chmyr A. V.

Postgraduate Student at the Department of General and Slavic Literary Studies

Odesa I. I. Mechnikov National University

French Boulevard, 24/26, Odessa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5662-5788

chmyr_andrew@ukr.net

Key words: *repentance, rite, psychologism, historical novel, postmodern, sermon, religious/secular.*

The article considers the change in understanding of the concept of "repentance" during the development of mankind. It has been found that confession has gradually moved away from religious dogmas and that literature has been "appropriated" by literature. It has been established that in the postmodern era, repentance fundamentally changes, losing the sacred meaning of a certain doctrine. Psychologists' views on the essence of the phenomenon of confession, their disclosure of the intentions of the penitent are given. The beginning of the involvement of Ukrainian writers in repentance to historical texts (a novel in verse "Marusya Churai" (1979) by L. Kostenko and a novel «I, Bogdan» (1983) by P. Zagrebelny) is traced.

Attention was drawn to the historical novels of P. Kraliuk ("Six Days, or The Crown of the Ostrozky House", "Strong and Lonely", "Danilo Ostrozky: the image that is beated by beads" and "True Mazepa"), which is characterized by such a method of psychology as confession. There are two types of repentance (religious and secular) and the peculiarities of their manifestation in the texts of the author. It is determined that "Six Days" and "Danilo Ostrozky" have a predominantly classical type of confession and their heroes (Vasyl-Konstantin Ostrozky and Danylo Ostrozky) turn to God. Instead, in "Strong and Lonely" and "True Mazepa" the repentance of the heroes (Stepan Bandera, Bohdan Stashynsky and Oksana Vakulenko) prevails, which is directed at another person or at oneself.

It is emphasized that literary confession can take the form of a sermon. In the process of analysis, it was found that repentance is an important author's technique in the reproduction of the historical past. In particular, in "Six Days" confession plays a plot role and helps to deepen the image of the protagonist. It was found that in the historical novel of P. Kraliuk repentance serves to realize a kind of relationship between author and reader. This rite significantly affects the reception of the writer's works. It is established that the emergence of certain borderline situations stimulates the heroes to resort to confession.

Постановка проблеми. Сповідь є релігійним обрядом, сутність якого полягає в тому, що віруюча людина кається у своїх гріхах. Тетяна Волкова підкреслює, що специфіка покаяння полягає в наявності в ньому двох триад: учасників процесу та дій неправедної людини («Християнська сповідь передбачає участь трьох сторін (грішника, який сповідується, священника і самого Бога) та складається з трьох послідовно здійснюваних духовних актів (каяття у скоєнні проступку, пові-

домлення про свій гріх духівнику і покарання або відплата)» (пер. мій – А. Ч.) [3, с. 85]). Така структура вищезазначеного таїнства зберігається в християнстві і донині.

На сьогодні сповідь рівнозначна покаянню, оскільки в «Словнику української мови: в 11 томах» ці поняття взаємозамінні. Із розвитком людства функціонування сповіді як духовної практики суттєво змінюється. У цьому плані постмодерна доба не стала виключенням. Вивча-

ючи нашарування інших значень сповіді, Любов Мазур наголошує на тому, що спочатку остання була «моральною подією, в якій християнин визнає свою гріховність і постає істотою, яка знаходиться в становленні, потребує змін, перебування, очищення, необхідних для набуття повноти і цілісності, тому має метафізичний характер» [13, с. 177]. Як для християн, так і для юдеїв та мусульман на цей релігійний обряд покладено особливу місію, оскільки він наближає їх до Бога.

У постмодерну епоху, коли будь-які ідеали знецінюються, зі сповіддю також відбувається аналогічний процес. Підсумовуючи, дослідниця доходить висновку про те, що «розкаювання і покарання мають психотерапевтичний характер, а справжнього покаювання, що передбачає онтологічну трансформацію, збирання себе у цілісну особистість, не відбувається. Особистість розпадається на фрагментарні «я», наступний вибір ідентичності нестійкий і нетривалий» [13, с. 184]. На сьогодні відбувається зміна першопочаткового значення сповідального слова, оскільки останнє стає тільки подобою таїнства.

У процесі своєї еволюції література «запозичує» з релігії вищевказаний обряд та підлаштовує під свої словесні можливості. Тому з'являється нове визначення «сповіді» та сукупність її специфічних рис. Із літературознавчого погляду вона – «літературно-мемуарний жанр, у якому автор вдається до саморозкриття, зізнається у своїх переживаннях, думках, висвітлює інтимні подробиці свого життя» [12, с. 427]. Якщо в художній літературі письменник використовує прийом сповіді, то вона наділена виразною психологічною характеристикою. Це пов'язано з тим, що покаювання виступає прямою формою психологізму. Душевний стан героя, який сповідується, стає більш зрозумілим для читача.

Ще одна дефініція «сповіді» в літературі запропонована Тетяною Белобровою. На думку дослідниці, сповідь є текстом, «де оповідь ведеться переважно від першої особи, де наратор розкриває найпотемніші глибини власного духовного життя, психіки, прагнучи збагнути «остаточні істини» про себе і світ» [1, с. 5]. Покаювання в словесній творчості характеризується максимальною відвертістю розповідача, згадуванням ним контроверсійних фактів своєї біографії, про які за інших умов він волів би мовчати.

Літературна сповідь, на відміну від церковного таїнства, має низку особливостей. Сильвія Засе підкреслює, що покаювання в літературі «є певним зазіханням, тобто відходом від статутів сповідання. По-перше, літературна сповідь звертається вже не тільки до абсолютного Іншого, але й до профанної громадськості, до читацької публіки, що перетворює вербалізацію гріха між тим, хто

кається і Богом у неконтрольований акт реценції. <...> По-друге, літературна сповідь порушує статuti сповідання, оскільки її поетична і риторична своєрідність створює зовсім інші передумови для вербалізації, які в контексті церковної традиції самі можуть сприйматися як гріховні» [5, с. 59–60]. Відхід письменниками від релігійних догм спричинив появу своєрідної літературної сповіді, яка активно залучається майстрами слова до своїх творів.

Широку сферу функціонування покаювання в культурі простежує Роман Дзик. Літературознавець вказує на те, що «логічно виокремити чотири основні рівні проявлення сповіді: 1) сповідь як дискурсивна форма; 2) сповідь як дискурсивний жанр; 3) сповідь як канонічний дискурсивний жанр; 4) сповідь як літературний жанр» [4, с. 234]. Феномен покаювання полягає в його значних виражальних можливостях, тому як предмет дослідження воно вивчалось вченими із різних наукових галузей. З-поміж дослідників сповіді були психологи Ірина Гудінова, Ярослав Стоцький; релігієзнавці Любов Мазур; філософи Михайло Уваров, Костянтин Чемодуров; лінгвісти Микола Казанський, Ганна Пригаріна, Ольга Сахарова; літературознавці Тетяна Белоброва, Валентина Біляцька, Жанна Бортнік, Тетяна Волкова, Роман Дзик, Сильвія Засе, Гузель Ібатулліна, Олександр Криніцин, Юлія Крістева, Борис Ніколаєв.

Факт подібності церковного покаювання та психоаналітичного сеансу відзначає Юлія Крістева. Щира розмова з психологом може бути еквівалентом релігійного зізнання у своїх гріхах перед священником. У книзі «Спочатку була любов. Психоаналіз віри» (1985), «досліджуючи несвідомий зміст постулатів католицизму, вона доходить висновку про подібність сеансу психоаналізу з релігійною сповіддю, яка заснована на словесній інтерпретації фантазмів, довірі та любові до сповідника-лікаря» [14, с. 122]. Як бачимо, наявність психологічного складника в церковному таїнстві є беззаперечною.

Психологічна сутність покаювання розглядається і сьогодні. Українські психологи стверджують, що «психологія сповіді пов'язана із психологією молитви й жертвоприношення. Каючись у гріхах, віруючий не просто «просить прощення» – він вірить, що якщо попросити, це прощення буде дійсно отримане. Неприємний акт переживається як своєрідна жертва, яка буде нагороджена. Є й ще одна сторона сповіді, що відбиває відому життєву мудрість: розділена радість – подвійна радість, розділене горе – половинне горе. У процесі сповіді віруюча людина ніби перекладає відповідальність скоєного вчинку на плечі сповідника, ділиться з ним і вчинком, і відповідальністю за нього. Це підсилює дія катарсису, властивого

не тільки молитві, але й будь-якій ширій бесіді із другом про свої проблеми» [6, с. 54]. Переконаємося, що релігійна сповідь виступає своєрідною розмовою зі священником та Богом, у процесі якої людина звільняється від психічного напруження.

Міркування Ярослава Стоцького підтверджують той факт, що покаяння розвантажує психіку індивідуума. Науковець звертає увагу на наслідки цього таїнства в житті віруючої людини («Правдива сповідь забезпечується породженими щирими жалем і співчуттям щодо скоєних аморальних поступків. Ці психологічні особливості сповіді забезпечують їй психорегулятивну, психотерапевтичну функцію, ефективність яких залежить від глибини її впливу на психіку людини» [15, с. 44]). У такий спосіб покаяння є важливою духовною практикою, яка не обмежена суто релігією. Необхідність розповіді про свої сокровенні думки, зокрема негативні, соціально зумовлена.

Поява сповіді як прийому психологізму в українських історичних романах зумовлена авторськими стратегіями. Для подолання часової дистанції, збільшення достовірності, пояснення інтенції певного діяча письменники вдаються у своїх творах до сповіді. Одним із перших історичних романів у віршах із прийомом покаяння була «Маруся Чурай» (1979) Ліни Костенко. Прикметно, що третій розділ цього твору називається «Сповідь», у якому детально розкривається внутрішній світ вищевказаної української народної співачки. У прозі ХХ ст. художній прийом покаяння спостерігається в романі «Я, Богдан» (1983) Павла Загребельного. Красномовним є підзаголовок твору «Сповідь у славі». Уже на паратекстальному рівні оприявлюється задум автора – розповідь Богдана Хмельницького про своє життя.

Мета статті. Сповідь як прийом психологізму також широко представлена у творчості сучасного письменника Петра Кралюка. Майстер слова є автором 4 історичних романів «Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010), «Сильні та одинокі» (2011), «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016) і «Справжній Мазепа» (2017), у яких наявна така форма психологічного зображення як покаяння. В історичній романістиці П. Кралюка сповідь в аспекті психологізму не досліджувалась, тому вважаємо розвідку актуальною. Письменник у своїх романах залучає два типи покаяння, що свідчить як про націленість автора на відвертість при змалюванні героїв, так і на його широкі художні можливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Шестидневі» йдеться про тернистий шлях українського народу в XVI ст., одним із учасників якого був князь Василь-Костянтин Острозький (1526–1608). Вищевказаний головний герой замовляє в художника Івана свій портрет та в про-

цесі малювання відверто розповідає про життя. Потаємні думки князя репрезентовані завдяки внутрішнім монологам останнього. «Шестиднев» привертає особливу увагу, оскільки прийом сповіді Василя-Костянтина є головним у творенні сюжету роману. У всіх шести розділах цього твору («Барва зелена. Турів», «Барва сивини. Київ», «Барва чорна. Варшава», «Барва жовта. Дермань», «Барва червона. Дубно», «Барва золота. Острог») наявне покаяння князя. Згадка про міста (Турів, Київ, Варшава, Дубно, Острог) та село (Дермань) свідчить про знаковість цих топонімів для Острозького. Головний герой, відчуваючи наближення смерті, прагне підбити підсумки свого життя. Назва роману «Шестиднев» вказує на часову протяжність сповіді Василя Костянтиновича.

Князь, як і його батько Костянтин Острозький (1460–1530), – православний русин, тому релігія має для нього особливе значення. Цей факт підтверджують слова головного героя: *«І не є аз грішником великим. Правил християнських дотримую. На час великого посту іду в монастир молитися, життя проваджу тоді своє, як чернець-покутник. Отців духовних не зобижаю. Гроші на храми, монастирі даю. Особливо на монастир Печерський, де багато предків моїх спочинок знайшли»* [11, с. 67]. Василь-Костянтин постає глибоко релігійною людиною, яка прагне уникати порушень релігійних догм. Перед Великоднем Острозький дотримується посту та бажає уподібнитись православному монаху, який виступає для нього символом духовної сили.

Закономірно, що князь періодично кається: *«Піст! Може, піти в монастир, очиститися? Я завжди це роблю перед Паскою. Треба і серед сусти нашої знаходити час для Господа»* [11, с. 84]. Найбільше християнське свято – Великдень спонукає головного героя до сповіді, у якій він намагається отримати в Бога прощення за свої скоєні гріхи. Велика заклопотаність державними справами не може відволікти Василя Костянтиновича від духовних потреб.

Дотримуючись християнського віровчення, Острозький готовий пробачити своїм ближнім (підданим Герасиму Смотрицькому (?–1594) та Івану Федорову (?–1583)), з якими в нього були певні розбіжності: *«Герасим, як і Федорович, зараз у кращому світі. Але, на відміну від друкаря, не приходять він у сни мої і не кидає докорів. Простив недобре? Коли йтиму зі світу цього, прошу всіх, хто мені зло заподіяв. І подякую тим, хто зробив добро. Тільки ось – часто прощати й дякувати одним і тим самим людям доведеться»* [11, с. 190]. Такі слова свідчать про великодушність та здатність до всепрощення князя. Головний герой турбується про те, щоб його конфлікти з підданими були вирішені.

Наближення смерті спонукає Василя-Костянтина до сповіді. Таке передсмертне таїнство має для християнина ключове значення, оскільки воно є останнім обрядом перед його вічним життям. Острозький, визнаючи помилки, звертається до свого духівника, брата Северина Наливайка – Дем'яна (?–1627): «– *Знаєш, Даміане, – кажу, – видається, маю два великі гріхи за плечима своїми. Не знаю, чи простить мені їх Господь. Перший гріх – Гальшка. Якби не віддав я насильно за Сангуша її, то, може, б доля небоги моєї була іншою, щасливішою. Щоправда, видається мені, що любила вона свого першого мужа. А любов спокутує гріх. Бо ж і Бог є любов. Хіба – ні?*» [11, с. 253]. Князь усвідомлює, що порушив релігійні догми, а тому він просить у Бога прощення. Непокаяні гріхи не дадуть віруючому потрапити до раю. Головний герой згадує про сцену одруження своєї племінниці Гальшки Острозької (1539–1582) із Дмитром Сангушком (1530–1554). Василь-Костянтин був безпосереднім організатором цього шлюбу, який збільшував його статки. Одруження закінчується трагічно, оскільки мати Гальшки – Беата Костелецька (1515–1576) – не визнає його та скаржитья королю. Дмитра оголошують поза законом та вбивають, а Гальшка в підлітковому віці отримує психологічну травму.

Острозький розповідає про свій другий гріх, який пов'язаний із козацьким ватажком Северином Наливайком (?–1597): «– *Другий гріх, – проваджу мову далі, – це твій брат Семерій. <...>*

– *Я любив його як сина. І покладав великі надії на нього. <...>*

– *Так, я нікому не показував цю любов. Іноді був суворим до нього. Але хотів, щоб став він великим чоловіком. Стратигом! У нього був талант. Я намагався його плекати. Ти знаєш це: я сказав збирати йому людей, іти з ними на турка, воювати під корогвами цісаря німецького. Я кинув його у велику політику – як кидають малу дитину в річку, щоб навчилася плавати. Семерій навчився. Та недовчився. Потрапив у вир. І той вир закрутив його. А я на порятунок не прийшов. <...>*

– *Часом видається мені, що я послав свого сина на заклання»* [11, с. 253–254]. Князь використовував Северина задля втілення власних політичних амбіцій. Коли польська влада почала цілеспрямовано полювати на Наливайка, головний герой йому не допоміг. Доволі великий уривок із роману вказує на те, що Василь-Костянтин дійсно розкаюється, звільняючись від докорів сумління. Острозький зупиняється на двох своїх найбільших гріхах. Князь сподівається вимолити прощення, адже його життя добігає кінця.

Сповідь головного героя роману «Шестиднев» має важливий смисл. Василь Костянтинович одночасно звертається і до священника, і до Бога. Гузель

Ібагулліна наголошує на тому, що «сповідальний стан існує ніби на кордоні «комунікації» і спілкування та передбачає ініційований самою свідомістю перехід від егоцентрично-утилітарного ставлення його до Іншого до свідомого встановлення свідомого контакту з Іншим» [7, с. 61]. У такий спосіб покаяння спонукає людину до виходу зі стану егоцентризму. Сповідник починає бачити в Іншому рівного собі комуніканта. Закономірно, що під час сповіді Острозький спілкується з Дем'яном не як зі своїм підданим. Водночас, коли князь розмовляє зі священником про гріхи, їхні соціальні стани нівелюються, оскільки за християнським віровченням всі люди рівні перед Богом.

Читачу, який сприймає в художньому творі покаяння, відводиться особлива роль. На думку С. Зассе, «сповіді, які присутні в тексті, зрушують читача в позицію того, хто оглядає ситуацію в перспективі. Те, що читач знає і те, чого не знає залежить від того, скільки інформації готова повідомити йому оповідна інстанція тексту. Тоді, залежно від обсягу відомостей, його роль зводиться до ролі більш-менш інформованого третього, який спостерігає за тим, хто сповідується і духівником. Тут читач знаходиться в позиції абсолютного Іншого, того, хто знає більше, ніж вигаданий адресат сповіді в романі» [5, с. 62–63]. У такий спосіб реципієнт, осмислюючи покаяння певного грішника у творі, претендує на повне знання. У «Шестидневі» читач сприймає як сповідь Василя-Костянтина з його власними коментарями, так і відповідні реакції на ці слова Дем'яна. Така авторська стратегія спрямована на те, щоб реципієнт мав змогу самостійно оцінити діяння головного героя, стати його суддею.

Сповідь як форма психологічного зображення наявна і в романі «Данило Острозький». Письменник детально реконструює віхи життя предка Василя-Костянтина – князя Данила Острозького (пом. після 1366 / до 1370). Характерно, що одна з частин цього роману має назву «Покаяння Нестора, сина Ходкового». Уже в її перших абзацах розкривається інтенція людини, яка прагне сповідатися. Монах Нестор був спійманий за написанням несправжнього літопису. Управитель чоловічого монастиря змушує грішника написати покаяння («*Аз, многогрішний Нестор, син Ходка, судді земського, написав сей лист покаяний, бо так загадав мені зробити ігумен Симеон, настоятель монастиря святого Миколая в Обичі. Грішив я много. Хоча й Богу ревно молився, особливо тоді, коли чорноризцем став, але та молитва часто недоброю була. Просив я Господа, щоб він мені зло допомагав чинити*» [8, с. 123]). Нестор безпосередньо не звертається до священника, однак у письмовій формі апелює до Бога, розповідаючи про свої лихі наміри.

Цей монах, який мав би бути втіленням християнських ідеалів, не міг позбутися гріховних думок. Нестор зізнається, що *«злоба в мені сиділа – за недолю мою і моєї родини. Вважав, що в бідах наших князь Данило винен»* [8, с. 123]. Чернець думав, що через Данила Острозького його батько Ходко та він сам втратили можливість правити. Із метою помсти Нестор почав писати літопис, щоб опорочити князя. Задум монаха був розкритий, тому він, розуміючи хибність своїх дій, йде шляхом каяття: *«Тепер я каюся, молюся. І прошу Бога, щоб він простив гріхи мої – вільні й невольні»* [8, с. 135]. Проте, якщо Нестора змусили написати покаєння, його сповідь може бути не повністю щирою. Це церковне таїнство має відбуватись добровільно, оскільки грішник сам повинен усвідомлювати свої несправедливі вчинки перед Богом.

Зауважимо, що передостання частина згаданого роману називається «Сповідь князя Данила, що є в Літописці Симеоновому». Данило вирішує покаятись перед смертю. Слова цього головного героя наповнені як згадкою про обставини свого життя, так і переживанням за рідний край: *«Не нарікаю я на судьбу свою. Хоча хотілося, щоб у житті нашому трохи по-іншому було, і щоби більше щастя було, аніж печалі. Але є так, як є. На очах моїх помирало королівство Руське, яке предки мої сотворили і леліяли. Та вічних держав не буває, як і людей. І кожній державі, як і людині, свій смертний час надходить. Такий час прийшов для нашого королівства Руського. <...> Але коли помирає людина, то лишає після себе потомство, яке справи її продовжує. Так і князівство, коли помирає, мусить нащадків по собі лишити, які нову державу створюють»* [8, с. 265–266]. Князь жалкує за тим, що в його житті було багато горя і він став свідком занепаду Київської Русі.

Зізнання Данила нагадує проповідь. Цей факт не є випадковим, оскільки як зазначає Жанна Бортнік, «літературна сповідь має властивість переходити у проповідь: розповідь про свої гріхи або помилки в минулому завершується узагальненням про те, що людина пізнала істину, хоче поділитися своїм розумінням добра і зла» [2, с. 18]. Данило Острозький у романі не тільки підбиває підсумки свого життя, а й дає мудрі настанови майбутнім поколінням. Князь вірить, що рід Острозьких зможе відновити державну міць.

Варто наголосити, що в романах П. Кралука наявний ще такий тип сповіді, який не пов'язаний із відсиленням до релігійних понять. Таке покаєння звернене не до Бога, а до іншої людини чи себе. У «Шестидневі» маляр Іван помічає особливий настрій свого натурщика: *«– Ми говорили про Беату, – пригадує мій повелитель. Хочеться йому... висповідатись? Нехай»*

[11, с. 54]. Острозький вирішує детальніше розповісти художнику про свої стосунки з дружиною брата – Беатою Костелецькою. Задля цього Василь-Костянтин вдається до сповіді. Головний герой шукає в особі маляра розуміння та деякою мірою виправдовується.

Наведений тип сповіді є і в романі «Сильні та самотні», у якому йдеться про відомого політичного діяча Степана Бандеру (1909–1959). У розділі «Розмова третя (мислення)» лідер ОУН адресує слова своєму побратимові Андрію Мельнику (1890–1964): *«А може, пане Андрію, ми просто стали пішаками в чужій грі? Комусь треба таке розділення. Розділяй і владарюй. Ми ж, як нерозумні діти, чубимося між собою. Ще й тишимося думкою, як той дурень: бий своїх, аби чужі боялися. А чужі лише поглядають та руки потирають»* [9, с. 131–132]. Бандера роздумує над тими причинами, які роз'єднали його з бойовим товаришем. Степан вважає, що українці мають боротися за свою волю власними силами, тоді як Мельник під час Другої світової війни проявляв лояльність щодо німців.

Продовжуючи міркування, Бандера підкреслює, що *«я знаю, пане Андрію, за що сиджу. В'язниця для мене – як домівок рідна. Тюрми у Варшаві, Львові, під Кельцями на Лисій горі, у Вронках, Бресті... Тепер ще Заксенгаузен. Неугодний я чужакам, що на нашу землю лізуть. Безкомпромісний! Таким аз єсмь. Таким, певно, й помру»* [9, с. 133]. Лідер ОУН, ведучи уявну розмову з Мельником, розкриває особливості свого непримиренного характеру. Про це свідчить перелік в'язниць, у яких Степан сидів за свої націоналістичні погляди.

В останньому розділі вищевказаного роману «Розмови (останні)» розповідається про вбивцю Лева Ребета (1912–1957) та Бандери – Богдана Сташинського (нар. 1931). Цей агент КДБ у своєму внутрішньому монологі визнає, що *«... трагічна доля мого народу. А я – дзеркало цієї трагедії. <...> Родителі не винні, що я таким став. Це – моя вина. І біда!»* [9, с. 191, 193]. Богдан жалкує про свої скоєні вчинки і вважає себе винуватим, порівнюючи долю українського народу зі своєю долею. Сташинський почувається зрадником, оскільки він співпрацював із ворожою щодо питання української незалежності радянською владою.

Згаданий тип сповіді містить ще один роман П. Кралука «Справжній Мазепа». До психлікарні прибуває інтерн Леонід, який і є розповідачем у цьому творі. Підвищуючи кваліфікацію, наратор знайомиться зі своїм колегою – доктором Вакуленком. В останнього є дружина Оксана, у якої може бути післяпологовий психоз. Ця жінка приходиться до Леоніда та добровільно починає

ділитись контрверсійними подробицями зі свого життя. Оксана розповідає про свої статеві відносини із сусідкою по кімнаті – Ганною, та висловлює зневагу до чоловічого єства. Наратор не може зрозуміти її інтенцію, однак дружина Вакуленка, незважаючи ні на що, «*продовжує свою сповідь-сагу*» [10, с. 60].

Оксана, розбурхавши фантазію, звертається до Леоніда: «– *Я тобі не все розповіла*» [10, с. 64]. Характерно, що на ці слова розповідач відповідає: «– *А мені й не треба всього. Я – не священик*» [10, с. 64]. Наратор не готовий вислухати дружину Вакуленка, його не цікавить її зізнання. Леонід почувається некомфортно, оскільки Оксана порушує його особисті кордони.

Висновки. Отже, сьогодні поняття «сповідь» вживається в трьох значеннях. По-перше, воно є формою релігійного дискурсу, розмовою з Богом. По-друге, покаяння виступає літературним жанром, у межах якого працюють письменники. По-третє, воно постає художнім прийомом, завдяки якому зображується художній світ.

У романах «Шестиднев», «Сильні та самотні», «Данило Острозький» і «Справжній Мазепа» П. Кралюка сповідь дозволяє ґрунтовніше показати психологію героїв, їхнє аналітичне мислення та визнання ними помилок. Герої цих творів вдаються до покаяння переважно в пограничних ситуаціях (наближення смерті, примус духовного сану покаятись, потреба пояснити свої вчинки і порозумітись, необхідність спокутувати вбивство). Сповідь у романах П. Кралюка не завжди пов'язана з релігійними канонами, однак вона є екзистенційно напруженою, оскільки в такі моменти розкривається справжня сутність людини. Наявність покаяння у творах цього письменника дозволяє по-новому поглянути на певного героя. Щира сповідь змінює ставлення читача до героя, тому що останній набуває нових сутнісних ознак, які за інших умов не були би проявлені.

Особливого сюжетотворчого значення покаяння набуває в романі «Шестиднев». Розповідь Василя-Костянтина про своє прожите життя є своєрідною сповіддю людини XVI ст. перед сучасником письменника – людиною XXI ст. Для Острозького в тексті твору суддею є Бог, тоді як в аспекті рецепції роману читач сам стає Абсолютом, виносячи вирок князю. У такий спосіб «Шестиднев» можна вважати не тільки історичним, але й сповідальним романом, що вказує на його поліжанровість.

Використання письменником двох типів сповіді (релігійної та світської) свідчить про реконструкцію автором різних епох. Для Данила Острозького та Василя-Костянтина як для постатей XIV та XVI ст. відповідно релігія мала ключове значення в їхньому світогляді. Натомість для Степана Бандери та Леоніда, які жили вже в XX та XXI ст. відповідно, християнська віра починає втрачати свої позиції. Констатуємо, що на рівні авторських текстів зафіксовано перехід від однієї форми світовідчуття до іншої. У романі «Шестиднев» сповідь виступає художнім прийомом, завдяки якому постає художній світ твору. Покаяння в «Данилі Острозькому» наявне в тексті Нестора та мовленні Данила, тому частини книги мають відповідні назви («Покаяння Нестора, сина Ходкового», «Сповідь князя Данила, що є в Літописці Симеоновому»). Натомість у романах «Сильні та самотні» і «Справжній Мазепа» сповідь, до якої вдаються Степан Бандера, Богдан Сташинський та Оксана Вакуленко, є фрагментарною.

Водночас, спостерігаючи за обрядом покаяння героїв, читач бере участь у своєрідній грі. Сакральність сповіді замінюється уявним зверненням героїв до реципієнта. Всі виправдувальні слова сказані з розрахунком на те, що вони будуть прочитані. П. Кралюк деякою мірою десакралізує сповідь, роблячи її прийомом психологізму. Цей факт вказує на належність письменника до постмодерної епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоброва Т.А. Сповідально-молитовні мотиви в українській класичній літературі (генеза, типологія, ідіостилі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2007. 20 с.
2. Бортнік Ж.І. Поетика сповіді в сучасній монодрамі. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Філологія. Літературознавство.* 2013. Т. 222, Вип. 210. С. 16–19.
3. Волкова Т.Н. Исповедь (жанр). *Поэтика: Словарь актуальных терминов и понятий* / гл. науч. ред. Н. Д. Тмарченко. Москва : Издательство Кулагиной; Intrada. 2008. С. 85–86.
4. Дзик Р. Феномен сповіді в літературних жанрових інтерпретаціях. *Питання літературознавства : наук. зб.* Чернівці : Рута, 2009. Вип. 77. С. 231–239.
5. Зассе С. Яд в ухо: Исповедь и признание в русской литературе / пер. с нем. Б. Скуратова и И. Чубарова ; ред. Я. Охонько. Москва : РГГУ, 2012. 400 с.
6. Злобенко О.Л., Брочковська Ю.Б. Психологічний аналіз феномену віри. *Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Особистість в екстремальних умовах», 7–8 листопада 2013 р.* Ч. I. С. 51–54.

7. Ибатуллина Г.М. Исповедальное слово и «поток сознания»: экзистенциальный текст как неосуществленная исповедь в «Постороннем» А. Камю. *Вестник Томского государственного университета. Филология*. 2012. № 2(18). С. 57–75.
8. Кралюк П. Данило Острозький : образ, гаптований бісером : роман-дослідження. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 288 с.
9. Кралюк П. Сильні та одинокі : роман. Київ : Ярославів Вал, 2011. 280 с.
10. Кралюк П. Справжній Мазепа. Харків : Фоліо, 2017. 219 с.
11. Кралюк П. Шестиднев, або Корона роду Острозького : роман. Київ : Ярославів Вал, 2010. 320 с.
12. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
13. Мазур Л. Сповідь: особливості її впливу на становлення самоідентичності особистості в постмодерну добу. *Світгляд – Філософія – Релігія* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 2. С. 177–186.
14. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 347 с.
15. Стоцький Я.В. Психологія релігії : курс лекцій. Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. 144 с.

REFERENCES

1. Bielobrova T. A. (2007) *Spovidalno-molytovni motyvy v ukrainiskii klasychnii literaturi (heneza, typolohiia, idiostyli)* [Confessional and prayer motives in Ukrainian classical literature (genesis, typology, idiostyle)]. (Extended abstract of candidate's thesis). Ternopil: Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk.
2. Bortnik Zh. I. (2013) Poetyka spovidi v suchasni monodrama [Poetics of confession in modern monodrama]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*, vol. 210, pp. 16–19.
3. Volkova T. N. (2008) Ispoved (zhanr) [Confession (genre)]. *Poetika: Slovar aktualnykh terminov i ponyatiy* [Poetics: Dictionary of current terms and concepts]. Moskva: Intrada, pp. 85–86.
4. Dzyk R. (2009) Fenomen spovidi v literaturnykh zhanrovnykh interpretatsiakh [The phenomenon of confession in literary genre interpretations]. *Pytannia literaturoznavstva*, vol. 77, pp. 231–239.
5. Zasse S. (2012) *Yad v ukho: Ispoved i priznaniye v russkoy literature* [Poison in the Ear: Confession and Confession in Russian Literature]. Moskva: RGGU. (in Russian)
6. Zlobenko O. L., Brochkovska Yu. B. (2013) Psykholohichniy analiz fenomenu viry [Psychological analysis of the phenomenon of faith]. *Proceedings of the VI Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu «Osobyyst v ekstremalnykh umovakh» (November 7–8)*. Lviv: VI Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia, pp. 51–54.
7. Ibatullina G. M. (2012) Ispovedalnoye slovo i «potok soznaniya»: ekzistentsialnyy tekst kak neosushchestvlenaya ispoved v «Postoronnem» A. Kamyu [The confessional word and the «stream of consciousness»: the existential text as an unfulfilled confession in «The Stranger» by A. Camus]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 2 (18), pp. 57–75.
8. Kraliuk P. (2016) *Danylo Ostrozkyi : obraz, haptovanyi biserom* [Danilo Ostrozky: the image that is beated by beads]. Ternopil: Bohdan. (in Ukrainian)
9. Kraliuk P. (2011) *Sylni ta odyynoki* [Strong and lonely]. Kyiv: Yaroslaviv Val. (in Ukrainian)
10. Kraliuk P. (2017) *Spravzhnii Mazepa* [True Mazepa]. Kharkiv: Folio. (in Ukrainian)
11. Kraliuk P. (2010) *Shestydnev, abo Korona rodu Ostrozko* [Six Days, or The Crown of the Ostrozky House]. Kyiv: Yaroslaviv Val. (in Ukrainian)
12. Kovaliv Yu. I. (ed.) (2007) *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Literary encyclopedia]. (Vol. 2). Kyiv: Akademiia. (in Ukrainian)
13. Mazur L. (2012) Spovid: osoblyvosti yii vplyvu na stanovlennia samoidentychnosti osobystosti v postmodernu dobu [Confession: features of its influence on the formation of self-identity of the individual in the postmodern era]. *Svitohliad – Filozofia – Relihiia*, vol. 2, pp. 177–186.
14. Mankovskaya N. B. (2000) *Estetika postmodernizma* [Postmodern aesthetics]. Sankt-Peterburg: Aleteyya. (in Russian)
15. Stotskyi Ya. V. (2011) *Psykhologhiia relihii* [Psychology of religion]. Ternopil: Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University. (in Ukrainian)